

двома ризалітами на чоловому й тильному фасадах. Чоловий фасад звернений на схід. Ризаліти акцентовані трикутними фронтонами. Архітектурні форми послідовно витримані, як уже зазначалося, в стилістиці неоросійського напрямку історизму, з досить стриманим застосуванням різьбленого декору. Декоративний ефект створюють вертикальна й горизонтальна шалівка на фасадах, наріжні дощані пілястри. Застосовано різьблені наличники вікон, лобові дошки фронтонів, карнизні підзори, фризи. Розпланування обох поверхів коридорне, з двобічним розташуванням приміщень. Первісно в цокольному поверсі містилися аптека, лабораторія, відділення для божевільних з охороною, камери арештантів та підсобні приміщення. На першому поверсі були приймальня і палати.

Жіночий корпус прямокутний у плані, симетричний, з ризалітами на чоловому східному та на тильному фасадах. Ризаліти, що фланкують фасади, акцентовані складної форми щипцями з надбудовами. Вісь східного фасаду підкреслює ганок. Вікна прямокутні, в ризалітах – спарені, облямовані різьбленими наличниками. Фасадний декор аналогічний чоловічому корпусу. Розпланування обох поверхів однакове – коридорне з однобічним розташуванням палат.

Інфекційне відділення найбільш перебудоване. У середині ХХ ст. було прибудовано західне рамено, внаслідок чого план будівлі перетворився з Г-подібного на П-подібний. Добудова не є дисгармонійною, бо здійснена в архітектурних формах і масштабі, близьких до первісної частини. Будівля одноповерхова, дерев'яна, на цегляному підмурку, орієнтована на вул. Красну, проте поставлена з відступом від неї. Розпланування коридорне однобічне. Архітектурні форми фасадів аналогічні двом іншим корпусам.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі зумовлені тим, що історичні корпуси Земської лікарні в Глухові мають надзвичайно високу історико-культурну цінність як меморіальні пам'ятки добротинницької діяльності М. Терещенка та унікальний витвір знаменитого київського архітектора В. Ніколаєва. Комплекс виявлено й досліджено автором у 1984 р., після чого включено до Зводу пам'яток історії та культури України (том «Сумська область»), а в 1998 р. поставлено на державний облік як пам'ятку архітектури місцевого значення з охоронним № 338-См [3, с. 326]. Нині на часі – внесення комплексу до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Посилання

1. Борисова Е.А. Русская архитектура второй половины XIX века. – М.: Наука, 1979. – 320 с.
2. Вечерський В.В., Белашов В.І. Глухів. – К.: Абрис, 2003. – 168 с.
3. Вечерський В. В. Пам'ятки архітектури й містобудування

Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. – К.: Видавничий дім А.С.С., 2005. – 586 с.

4. История русской архитектуры. – СПб.: Стройиздат, 1994. – 600 с.

5. Тимофієнко В.І. Зодчі України кінця XVIII – початку ХХ століть: Біографічний довідник. – К.: НДІТІАМ, 1999. – 477 с.

6. ДАЧО, ф. 127, оп. 14-6, спр. 110.

Вечерский В.В. Глуховское произведение киевского архитектора Владимира Николаева

Статья посвящена архитектурному комплексу Земской больницы в Глухове, построенной в 1880–1895 гг. по проекту знаменитого киевского архитектора Владимира Николаева в неорусский стилистике в рамках историзма.

Ключевые слова: Глухов, земская больница, архитектурный комплекс, архитектор Владимир Николаев.

Vechersky V.V. The work of Kyiv architect Vladimir Nikolayev in Hlukhiv

The article is devoted to the architectural complex of hospital in Hlukhiv, built in 1880–1895 by the famous Kiev architect Vladimir Nikolayev in the neo-russian style within historicism.

Key words: Hlukhiv, rural hospital architectural complex, the architect Vladimir Nikolayev.

02.02.2016 р.

УДК 72:03 (477) П.Голандський

О.Г. Мокроусова

МАЛОВІДОМІ ФАКТИ ДО БІОГРАФІЇ ПАВЛА ГОЛЛАНДСЬКОГО – АРХІТЕКТОРА РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ

Стаття присвячена маловідомим аспектам біографії видатного українського архітектора, педагога, дослідника та охоронця пам'яток. На невідомих архівних джерелах висвітлюється малодосліджений київський період його життя і творчості, розкривається участь у проектуванні деяких архітектурних об'єктів Києва та уточнюється наявна інформація про побудовані ним будівлі.

Ключові слова: Київ, архітектура, конкурс, проектування, викладання, Павло Голландський, Терещенко, Мельцер

Ім'я Павла Івановича Голландського добре знайоме дослідникам київської архітектури, оскільки в місті зберіглося кілька його важливих творів. Але існує ще великий пласт проектів, які не були реалізовані, або просто ще невідомих робіт. Про саму особистість архітектора також написано дуже мало. Й досі основним історичним джерелом залишається посмертна стаття 1940 р. [1, с. 21–25].

Життєвий шлях Голландського дожиною у 77 років майже рівно поділяється на чотири періоди, пов'язані з різними місцями Російської імперії: 1861–1883 рр. – зростання та початкове навчання на Дону; до 1898 р. – вища освіта і перші практичні роботи у Санкт-Петербурзі; 1898–1919 рр. – викладання та активна творча діяльність в Києві;

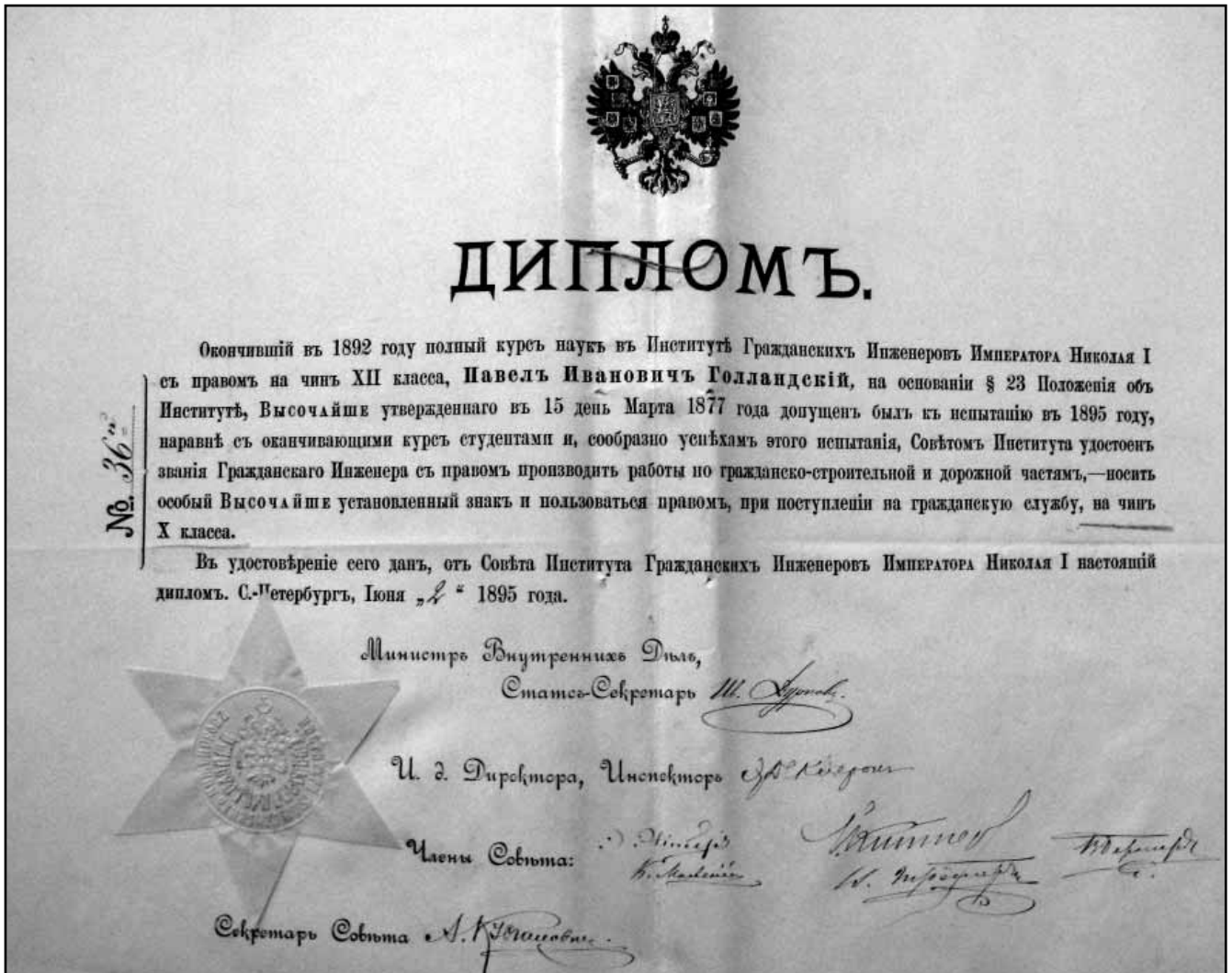

Рис. 1. Диплом П. Голландського про закінчення Інституту цивільних інженерів в Санкт-Петербурзі, виданий у 1895 р.

потім до 1939 р. – переважно, музейно-дослідницька і пам'яткоохоронна робота в Криму. На сьогодні найбільш вивченим є саме останній період життя, викладений у книзі Е. Петрової [2].

Майже 20-річний київський етап життя архітектора – найбільш успішний та плідний – вивчений значно менше. Це пов'язано з кількома причинами. По-перше, як архітектор П. Голландський творив небагато, більшу частину часу присвятив викладанню. По-друге, незважаючи на наявність невеликого архівного фонду (23 справи), проектні креслення більшості його робіт просто не збереглися ані у цьому фонді, ані в інших архівах. Зведені ж об'єкти або значно перебудовані (особняк Н. Уварової в Києві), або напівзруйновані (палац Терещенків в с. Денеші).

В нашій публікації ми зосередимося на невідомих та маловідомих сторінках архітектурної творчості Павла Голландського, оминувши його службу санкт-петербурзького періоду та викладацьку діяльність. Хоча, гадаємо, викладання було для архітектора більш важливим, ніж проектування. Як він сам писав в автобіографії, «науочно-

педагогическая деятельность в высшем учебно-техническом заведении – была моей всегдашней мечтой» [3, арк. 6]. Вже маючи досвід викладання в Інституті Шляхів Сполучення в Петербурзі (з 1894 р.), у 1898 р. Голландський перевівся за станом здоров'я до новоствореного Київського Політехнічного інституту, отримавши позитивні рекомендації попередніх керівників [4, арк. 40–43]. В КПІ він пропрацював всі наступні роки свого життя в Києві до літа 1919 р.

В Петербурзі П. Голландський багато працював з відомими архітекторами [3, арк. 5 зв.], але вказав в автобіографічних відомостях лише один об'єкт. Він був помічником архітектора при будівництві та проектуванні палацу Великої княгині Ксенії Олександрівни [4, арк. 38 зв.] (реконструкцію у 1895–1897 рр. здійснював граф Микола де Рошфор).

Одна з перших творчих робіт архітектора пов'язана саме з Політехнічним інститутом, який до закінчення власних корпусів у 1901 р. містився у найманому приміщенні. П. Голландського запросили на будівництво техніком для перевірки квитанцій і кошторисів. Але коли 1899 р. імператору мали надіслати

Рис. 2. Портрет П.І. Голландського.
Кінець XIX – початок XX ст.

показові графічні матеріали, їх виготовлення взяв на себе Павло Іванович. Тут виявився його художній талант. Він виконав акварельні малюнки головного павільйону та хімічного корпусу і генеральний план садиби [5, арк. 3]. Голландський також займався оздобленням інтер'єрів КПП, розробляв ескізи меблів, їздив до Варшави на виробництво.

Гадаємо, саме робота в будівельній комісії КПП стала вирішальною для подальшої долі Павла Голландського як практикуючого архітектора. Одним з ініціаторів і фінансистів будівництва був Нікола Артемійович Терещенко. Він міг примітити П. Голландського, який надалі став архітектором знамени-

тої родини крупних підприємців та меценатів.

У лютому 1899 р. Голландський вступив до управління Південно-Західної залізниці, де працював в Технічному відділі Служби Шляху як інженер з нових робіт [4, арк. 14–15]. Хоча відомо, що на цю роботу архітектор міг потрапити ще у 1892 р. і мав певне відношення до проектуванні вокзалу в ті роки, ця інформація потребує додаткових досліджень [6]. З 1899 р. ми маємо більше інформації про його участь у проектуванні вокзалу разом з О. Кобелевим та О. Вербицьким. Гадаємо, на цю роботу Голландського запросив Кобелев – його колега по викладацькій діяльності та по розбудові КПП. Обидва архітектори вирішували чимало спільних завдань. В наступне десятиліття П. Голландський розробив кілька проектів вокзалу. На кресленнях 1908 р. надруковано: «Проект составил архитектор П. Голландский» [7]. Інший варіант проекту підписаний двома авторами – П. Голландським та О. Кобелевим, тодішнім начальником технічного відділу [8].

Ще одним невідомим замовленням П.І. Голландського, яке він не згадує в автобіографії (здається, взагалі першим в Києві), став проект для Київської контори державного банку по вулиці Інститутській. Але не тієї будівлі, яка сьогодні прикрашає вулицю (під № 9). Існуючий банк будувався у 1902–1905 рр. за конкурсним проектом О. Кобелева. Але готувати його зведення почали ще 1891 р. 1895 р. виникла ідея провести архітектурний конкурс, але вона не знайшла тоді підтримки у столиці. На тому етапі перший ескізний проект замовили В. Ніколаєву, академіку архітектури. 1898 р. було вирішено існуючий на той час старий будинок банку у стилістиці класицизму перебудувати під квартири керуючих та провідних службовців. Ніколаєв відмовився, тому перепроєктування доручили П. Голландському. У 1898 р. він склав перший ескіз та кошторис, а після деяких зауважень 1899 р. виконав другий проект, який і був затверджений [9, арк. 8 зв.].

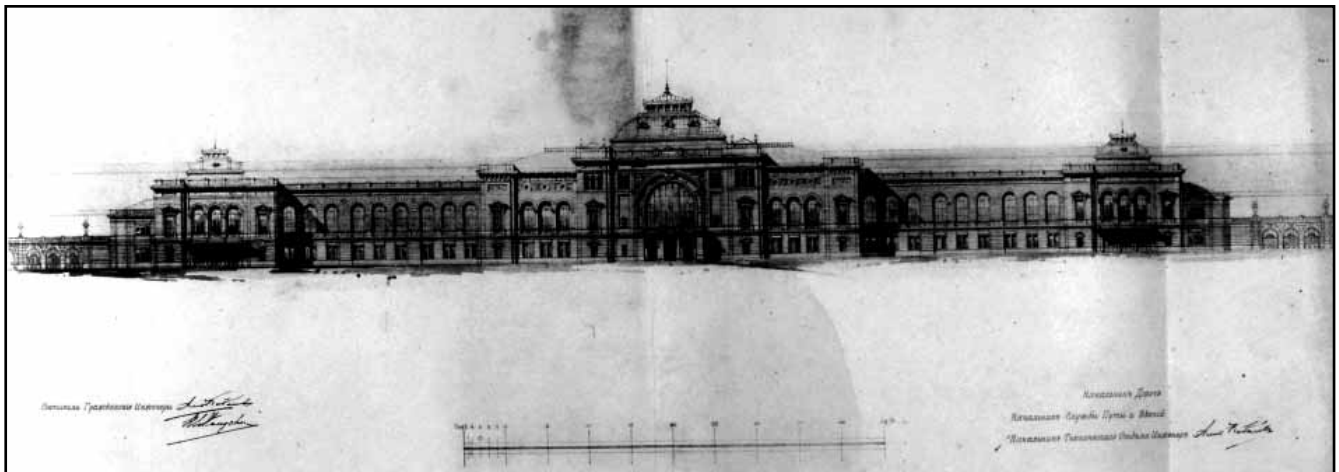

Рис. 3. Проект вокзалу в м. Києві. Архітектори П. Голландський і О. Кобелев. 1908 р.(?). Не реалізований

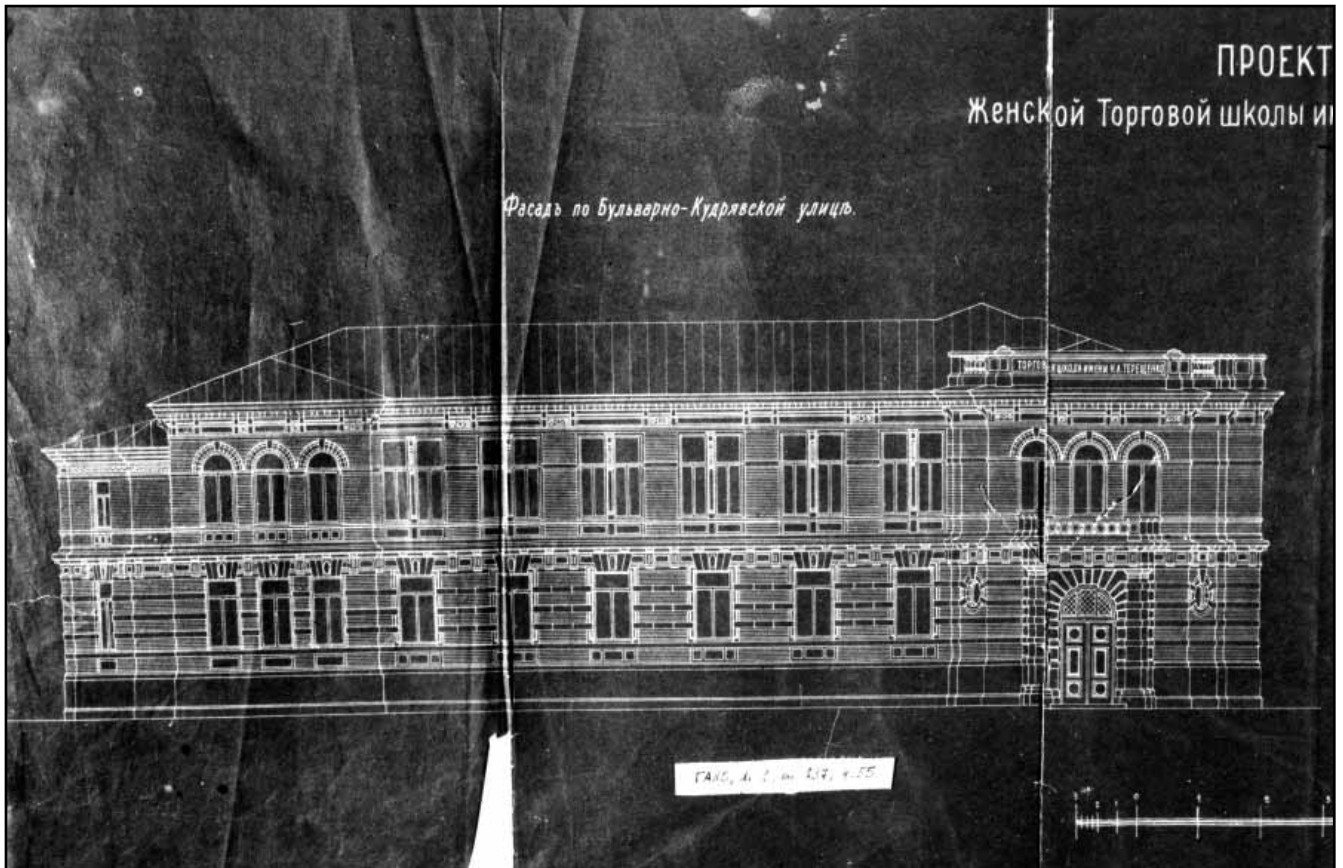

Рис. 4. Проект жіночої торгівельної школи по вул. Воровського, 18/2. 1901 р. Архітектор П. Голландський

За роботу архітектор отримав 150 рублів, хоча первісно обіцяли більше – 219 рублів. Збереглося прохання про прискорення видачі грошей, оскільки архітектор гостро потребував коштів через свій нещодавній переїзд до Києва. Така несправедливість викликала зрозуміле обурення архітектора, навіть київський замовник проектування намагався відстояти його права перед начальством у Санкт-Петербурзі [10, арк. 85]. Для банку сума у 69 рублів була зовсім малою, а для архітектора, який жив на зарплату, не маючи ще приватних замовлень, була суттєвою. На жаль, залишилося невідомим, чим ця неприємна справа скінчилася, але П. Голландський і далі співпрацював з Київською конторою Банку.

В липні 1900 р. столиця дозволила провести закритий конкурс на кращий проект банку. Київ до участі у закритому конкурсі запросив О. Кобелева, П. Голландського та В. Городецького [11]. В грудні 1900 р. конкурсні проекти були завершені. На жаль, ці креслення знайти не вдалося. Відомо, що проекти виставлялися у приміщення Біржі, а потім були направлені до Санкт-Петербургу. Там їх 3 березня 1901 р. розглянула будівельна комісія Державного Банку [12].

Не зупиняючись на аналізі всіх робіт, лише відмітимо, що за проектом Голландського головний корпус банку мав 3 поверхи, з виступаючою середньою частиною (ризалітом): «Фасады... разработаны в строгом стиле и вполне удачны,

хотя и выглядят несколько скучноватыми. Как на неудачный прием, можно указать лишь на не совсем красивую форму окон первого этажа» [13]. Пояснювальну записку архітектор не надав, тому для журі залишилося невідомим, яке оздоблення головного фасаду автор замислив.

П. Голландський у конкурсі не переміг, але отримав інше приватне замовлення. У 1901–1902 рр. на кошти Н.А. Терещенка архітектор буде трикласну жіночу торговельну школу ім. Пелагеї Терещенко, померлої дружини мецената (вул. Воровського, 18/2). Запропоноване архітектурне рішення було дуже стриманим. Виходячи з креслень, можна говорити, що планувалася відкрита цегляна кладка з розшивкою швів без тинькування [14]. Проект був реалізований майже без змін.

Це була перша робота для родини Терещенків, хоча існує ще один будинок, який пов'язують з ім'ям П. Голландського – особняк Олександра Ніколовича Терещенка по вул. Л. Толстого 7/2. Він був закінчений 1898 р., коли Голландський тільки-но переїхав до Києва. Особняк будувався за проектом москвича П. Бойцова, який в цей час брав участь в конкурсі на проектування Науково-промислового і художнього музею (вул. М. Грушевського, 6). Здається, П. Голландському це будівництво приписується безпідставно, хоча за браком архівних свідчень щось стверджувати впевнено ми не можемо. Сама ж невірна атрибуція характерна – ім'я архітектора в

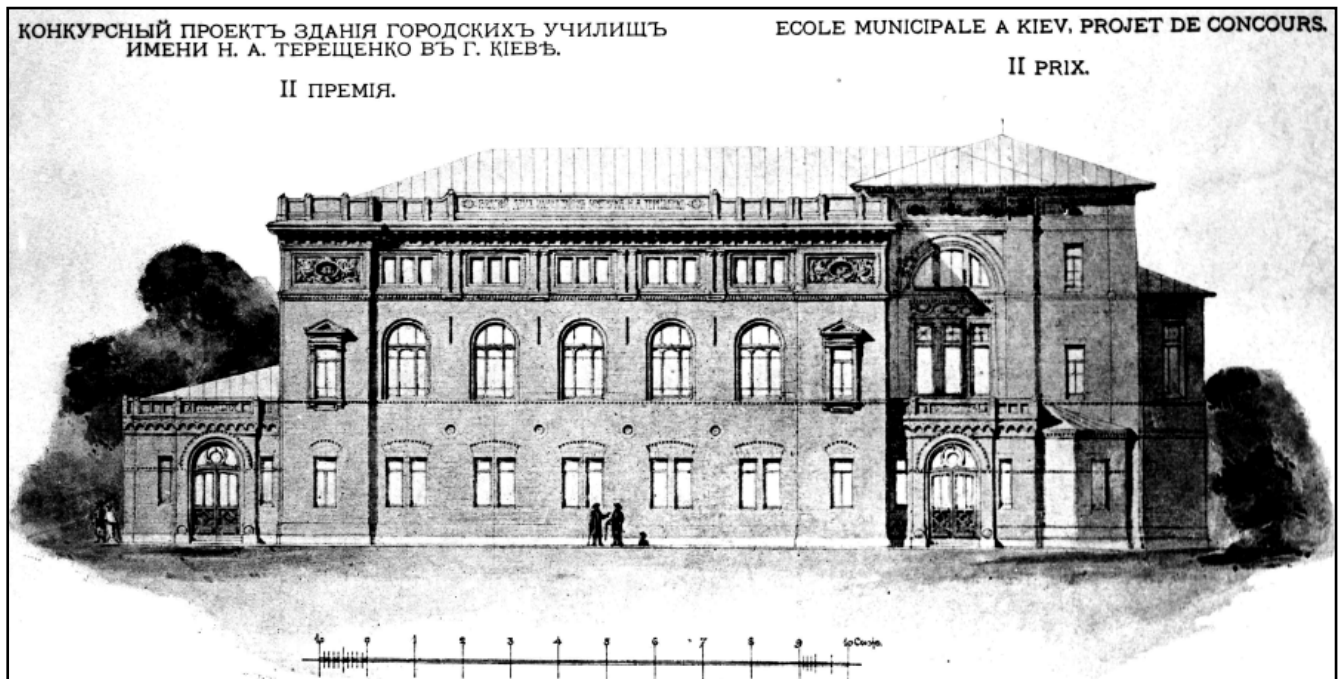

Рис. 5. Конкурсний проект будинку зразкових училищ по вул. Ярославів Вал, 40. 1903 р. II премія. Архітектор П. Голландський. Реалізований у зміненому вигляді

свідомості киян тісно пов'язане з його постійними замовниками. Інтригує автобіографія, де він пише, що здійснив у Києві будівництво двох особняків, а також займався перебудовою інтер'єрів житлових будинків і магазинів [3, арк. 14]. На жаль, жодної адреси не вказується. І лише один з особняків – по вул. Липській, 16 – ми знаємо напевне.

П. Голландський за свою недовгу кар'єру практикуючого архітектора побудував зовсім небагато, і майже все – для однієї родини. Тому не виключено, що існують і інші його об'єкти, зведені за замовленням Терещенків. Власноруч же складеного переліку робіт ми не знаємо, тому зустрічаємо в літературі неперевірені і просто помилкові атрибуції.

Однією з кращих робіт П. Голландського називають оформлення інтер'єрів особняка Богдана і Варвари Ханенків по вул. Терещенківській, 15 (сучасний Музей Західного мистецтва), при чому навіть зазначається, що роботи виконувалися разом з архітектором Р.Ф. Мельцером [6]. Тут все переплутано. Оскільки будівництво особняка було завершено у 1887 р., П. Голландський не міг працювати разом з Р. Мельцером. Більше того, всі об'єкти, що приписуються петербурзькому архітектору Роберту Мельцеру в Києві, є непідтвердженими – проектних креслень або інших документів на них немає. Це стосується і участі Р. Мельцера у проектуванні згаданого особняка Ханенків. Атрибуція базується на статті 1930-х рр. мистецтвознавця О. Гілярова [15, с. 37]. Але і він – сучасник розбудови Києва початку ХХ ст. – неодноразово помилявся. Зокрема «приписав» П. Голландському особняк В. Демченка по

вул. П. Орлика, 3 [15, с. 39], хоча сьогодні встановлено, що його автором був архітектор І. Беляєв (зберігся проект). Не маємо архівних підтверджень і щодо участі Голландського в оформленні у 1913–1914 рр. інтер'єрів в особняку Федора Терещенка по вул. Терещенківській, 9 [16, с. 180]. Сам будинок побудований значно раніше.

В доробку архітектора вирізняється другий учбовий заклад, також зведений на кошти Терещенків. В його проектуванні і будівництві Павло Іванович виявив свій архітектурний талант чи не найяскравіше. На межі ХІХ–ХХ ст. місто запланувало будівництво зразкового міського училища. Для цього була куплена вільна садиба на розі вул. Ярославів Вал та Львівської площі. Олександр Ніколович Терещенко виділив на будівництво 100 000 рублів.

1903 р. Київською міською думою був оголошений конкурс на кращий проект будинку училища ім. Ніколи Артемійовича Терещенка. В одній будівлі мали розмістити чоловіче і жіноче училища з педагогічним музеєм і міською народною читальнею. Але слід було розпланувати два ізольовані двори з окремими в'їздами. Фасад замовлявся без дорогих прикрас. Першу премію присудили Павлу Альошину – тоді ще студенту. Судді високо поцінували планувальне вирішення молодого фахівця, але критикували фасади [17].

Оскільки архітектурне рішення фасаду було більш вдалим у П. Голландського, і крім того він вже був досвідченим архітектором, саме йому міська управа доручила розробити технічний проект і кошторис на будівництво. Проект був прийнятий в грудні 1904 р. без зауважень і він значно відрізнявся

Рис. 6. Будинок зразкових училищ по вул. Ярославів Вал, 40. Фото 1910-х рр.

від конкурсного ескізу [18]. Виконуючи побажання замовників поживити фасад, П. Голландський запропонував прикрасити його майоліковими вставками та фризом. За виконання замовлення узялася відома фірма майолікового та кахляного виробництва І. Андржейовського. В липні 1907 р. представник фірми М. Куликовський писав: «*Верьте многоуважаемый Павел Иванович, что принимая этот заказ за такую цену и в столь короткий срок мы желаем лишь пойти на встречу применения Вами впервые майолики для художественной орнаментировки здания и для расширения этой стороны нашего производства*» [19, арк. 45]. Можливо, мова йшла про неглазуровані квадратні вставки у широкому фризі з ініціалами Н. Т. та із зображеннями пік. Первісно фриз був прикрашений кольоровими пальметками, які вже до 1940 р. в більшості повипадали [1, с. 24].

Будівництво велося протягом 1905–1907 рр. Реалізований проект виглядає стилістично витриманим, як писали – «у чисто візантійському

стилі». На рівні I поверху архітектор використав метод змішаної кладки, характерний для давньоруського зодчества: ряди цегли комбінуються з широкими смугами розчину. В інтер'єрі застосував хрестові склепіння у класах та коридорах та циліндричні в актовому залі. Їх прикрасив живопис з давньоруськими мотивами. На думку мистецтвознавця І. Врони, вибір стильового рішення був зумовлений тим, що школу будували на місці колишнього валу часів Ярослава Мудрого поблизу Львівських воріт [20, арк. 2]. В такому трактуванні роботи І Врона підтримав точку зору свого попередника Б. Сольського: «*Пристаючи до складання проекту цієї школи, П.І. Голландський врахував не тільки всі потреби зразкової школи, не тільки застосування місцевих матеріалів..., а й історичне минуле району, де збудована школа (...)*» [1, с. 24]. Отже, слід визнати, що митець, який переїхав до Києва з Петербургу лише 1898 р., краще відчув специфіку, історичність місця, ніж киянин Альошин. Нагадаємо, що П. Голландський цікавився

Рис. 7. Особняк Уварових по вул. Липській, 16. Дворові фасади. Фото кінця 1920-х рр. (до надбудови 2-го поверху)

історією, пам'ятками, брав участь в археологічних дослідженнях, тобто його звернення до історичної стилізації не було випадковим.

У 1909 р. П. Голландському знову довелося долучитися до конкурсу на проектування Публічної бібліотеки, але цього разу – як члену комісії суддів, разом з багатьма відомими київськими архітекторами та членами міського управління [21]. Був архітектор і серед експертів, які у 1913 р. оцінювали конкурсні проекти Київського Губернського Земства (вул. Володимирська, 33). 1910 р. відбувся закритий конкурс на будинок Вищих жіночих курсів. Крім П. Голландського проекти підготували архітектори І. Беляєв, В. Обремський, В. Ейснер [22, арк. 57]. Їх креслення не збереглися, а курси з часом побудували за проектом О. Кобелева.

Голландський мав відношення і ще до одного відомого об'єкту – Музею Товариства старожитностей та мистецтв (вул. М. Грушевського, 6). Як ми вже згадували, архітектор був членом цього Товариства, створеного 1897 р. Восени 1900 р. П. Голландський увійшов до комісії (разом з Б. Ханенком, А. Праховим та іншими), яка прийняла рішення про пофарбування фасаду у сіро-піщаний колір [23, с. 3]. 1901 р. він розробив проект гранітних сходів, що вели на майданчик перед музеєм, та підпірних стін. У 1903 р. архітектор займався переробкою світлового ліхтаря в будівлі музею [24, арк. 6; 25, арк. 123]. 1912 р. Павло Іванович виконав проект улаштування магазинів у підпірній стіні, тоді ж розробив проект прибудови ще одних сходів та аванзалу Музею [26; 27]. Останні роботи здійснені не були. Він же готував креслення для виконання деяких музейних вітрин.

Наступним за хронологією об'єктом Голландського, що був виконаний на замовлення представників родини Терещенків, став палац, або як писав сам архітектор – вілла в с. Денеші Житомирської області (1910–1912 рр.). Докладно цей об'єкт був проаналізований нами в публікації 2011 р. [28].

Найбільш відомим в біографії Голландського є проектування особняка в Києві по вул. Липській, 16. Це замовлення він отримав попри певні конфлікти у Денешах. Історія особняка по Липській добре відома завдяки дослідженням О. Друг та Д. Малакова [16, с. 172–191]. Власницею садиби стала у березні 1911 р. Наталя Уварова (1890–1987), донька Ф.А. Терещенка [29, арк. 34–37]. Незадовго перед тим, у 1910 р., Наталя Терещенко вийшла за графа Сергія Уварова (1883–1932), бердичівського повітового предводителя дворянства. Уварови належали до найбільш багатих дворянських родів, мали величезні маєтки.

На відміну від сусідніх будинків колишньої спільної садиби, зведених майже одночасно – особняків М. Ковалевського та В. Демченка – проект особняка Уварових не зберігся. Ми також не знаємо про спілкування П. Голландського з молодою господинею. Лише окремі документальні фрагменти деталізують створення пам'ятки. Графиня Н. Уварова в листі до сестри Надії Федорівни описувала хід опоряджувальних робіт: «Був Мельцер із заманливими пропозиціями, переглянули теки, рисунки. I–LXII, II–LXIII – дуже красиво. Вчора був Голландський, вибирали ручки для дверей. Нудне заняття. Думаємо взяти помічника архітектора» [16, с. 182].

Рис. 8. Особняк Уварових по вул. Липській, 16. Головний фасад. Фото 1950–60-х рр.

Ще в одному з листів С. Уварова читаємо: «Потолки, серебряный и золотой мы уже видели и одобряем. Что же касается до стоимости их, то, думается мне, что придется с этими ценами мириться. Цены Эспозито, кажется, не очень

преувеличены. Сдавайте их скорее и пусть начнут их делать и не задерживают. Относительно потолка в зале я бы очень просил Вас настоять на самых точных измерениях нужного мне овала, чтобы не вышло недоразумения а 'la Денеши.

Лишь тогда я смогу написать ответ на предложение из Парижа. Будет также неприятно если и с размерами стекл[яного] фонаря на лестнице, кот[орый] я запросил у П. И. выйдет ошибка хоть на один вершок, и Цельтнер в Мюнхене сделает не по мерке! Будьте добры проверить и извините что пристаю (...)

До речі, побіжно згадується будівництво на Липській і у листуванні П. Альошина з М. Ковалевським, особняк якого будувався паралельно з Уваровським. Їхні садиби межували тилами, тому планувалося будувати огорожу за гроші обох власників: «Голландский на мое второе предложение о заборе ответил полным своим согласием принять половину расходов, обещая поговорить с конторой Уварова» [31]. У лютому 1913 р. М. Ковалевський пише: «Виделся с Уваровым, который Голландского называет черепахой. К весне нужно будет сообща спроектировать рисунок общего забора» [31].

Архіви зберегли відомості про останнє архітектурне замовлення П.І. Голландського в Києві. У 1913 р. Київське музичне училище отримало статус консерваторії. Київське відділення Російського музичного товариства вирішило звести для неї власну будівлю в самому центрі міста, в кварталі між Хрещатиком, Прорізною і

Рис. 9. Портрет П.І. Голландського. 1920 р. (невдовзі після переїзду з Києва до Криму)

майданом Незалежності. На цю справу 50 000 руб. пожертвував Михайло Іванович Терещенко, онук Ніколи Артемійовича і головний його спадкоємець. 1915 р. Дирекція Київського відділення запросила П. Альошина, О. Кобелева та П. Голландського взяти участь у приватному конкурсі [32]. Одним з директорів Київського відділення був у 1913–1916 рр. С. Уваров. Отже, участь Голландського стає зрозумілою. Втім, проектування і будівництво відклали через несприятливу обстановку.

Підсумовуючи, відмітимо, що П. Голландський був дотичний до проектування та будівництва багатьох відомих київських об'єктів, але постійно відігравав другорядні ролі. І лише у співпраці з родиною Терещенків він виходив на перший план, в повній мірі реалізувавши свій таланти.

У 1919 р. архітектор опинився в Криму, де й помер 1939 р. Могила Павла Голландського у Симферополі не зберіглася, але на будинку по вул. Самокіша-Жуковського, 20, де він мешкав в останні роки життя, встановлена меморіальна дошка [2, с. 36].

Посилання

1. Сольський Б. Видатний майстер архітектури // Архітектура Радянської України. – 1940. – № 11. – С. 21–25.
2. Петрова Э. Павел Иванович Голландский и его крымская эпопея. – Федосия: «Коктебель»; Симферополь: «Н. Оріанда», 2013. – 120 с., ил.
3. Государственный архив республики Крым (далее – ГАРК), ф. 3812, оп. 1, спр. 20.
4. Державний архів м. Києва (далі – ДАК), ф. 18, оп. 2, спр. 65.
5. ДАК, ф. 18, оп. 1, спр. 75.
6. Антонюк А. Павел Иванович Голландский: штрихи к историческому портрету // Историческое наследие Крыма. – 2007. – № 18. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.commonuments.crimea-portal.gov.ua/rus/index.php?v=1&tek=102&par=74&l=&art=579>
7. Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В.Г. Заболотного, інв. № 250561–250567.
8. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі ЦДАК України), ф. 693, оп. 1, спр. 362.
9. Державний архів Київської області (далі – ДАКО), ф. 1643, оп. 1, спр. 88.
10. ДАКО, ф. 1643, оп. 1, спр. 63.
11. Проект постройки нового здания Киевской конторы Государственного банка // Киевлянин. – 1900. – 11 ноября. – № 311.
12. Здание Государственного банка в г. Киеве. 1902–1905. – К.: Издание членов Учетного Комитета Киевской Конторы Государственного банка. – 1909. – С. 4.
13. ДАКО, ф. 1643, оп. 1, спр. 64.
14. ДАКО, ф. 1, оп. 237, спр. 55.
15. Гіляров С. Архітектура передвоєнної доби // Соціалістичний Київ. – 1936. – № 4.
16. Маликов Д., Друг О. Особняки Києва. – К.: Київ, 2004. – С. 180.
17. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва (далі ЦДАМЛМ), ф. 8, оп. 1, спр. 394.
18. //Зодчий. – 1903. – Таблиця 62.
19. ДАК, ф. 163, оп. 58, спр. 336.
20. Врона І. Здание школы в Киеве (1905–1907 гг). Рукопис. 1950 р. // ЦДАМЛМ, ф. 358, оп. 1, спр. 43.
21. ДАК, ф. 163, оп. 41, спр. 6194.

22. ЦДАМЛМ, ф. 8, оп. 1, спр. 46.
23. К окончанию здания музея древностей и искусств // Киевлянин. – 1900. – 1 октября. – № 272.
24. ЦДАМЛМ, ф. 8, оп. 1, спр. 6.
25. ЦДАМЛМ, ф. 8, оп. 1, спр. 7.
26. Ходатайство Киевского общества древностей и искусств // Киевлянин. – 1912. – № 118.–29 апреля.
27. Институт рукопису (ІР НБУВ), ф. 28, спр. 1023.
28. Мокроусова О., Кадомська М. Палац Терещенків в селі Денеші: історія будівництва у листуванні замовників та архітектора (у співавторстві з М. Кадомською) // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. Випуск № 4. – 2011. – С. 316–326.
29. ДАКО, ф. 84, оп. 6, спр. 88.
30. ЦДАК України, ф. 830, оп. 1, спр. 1274.
31. ЦДАМЛМ, ф. 8, оп. 1, спр. 71.
32. ЦДАМЛМ, ф. 646, оп. 1, спр. 224.

Мокроусова Е.Г. Малоизвестные факты из биографии Павла Голландского – архитектора семьи Терещенко

Статья посвящена малоизвестным аспектам биографии выдающегося украинского архитектора, педагога, исследователя и защитника памятников. На основе неизвестных архивных источников освещается малоисследованный киевский период его жизни и творчества, раскрывается участие в проектировании некоторых архитектурных объектов Киева и уточняется имеющаяся информация о построенных им зданиях.

Ключевые слова: Киев, архитектура, конкурс, проектирование, преподавание, Павел Голландский, Терещенко, Мельцер.

Mokrousova O.H. Badly known facts of Pavlo Hollandsky's biography - the architect of the Tereshchenkos

The article is dedicated to the badly known facts of the biography of the famous Ukrainian architect, pedagogue, researcher and guard of the monuments. Using the unknown archival sources, the period of his life and work in Kyiv is shown. Also, the author discovers the role of P.Hollandsky in designing some architectural objects and points to the information about built edifices.

Key words: Kyiv, architecture, contest, projecting, teaching, Pavlo Hollandsky, Tereshchenko, Melzer.

27.03.2016 р.

УДК 75.052 (477.52) Ю.83

Н.С. Юрченко

СВЯТИНІ СУМЩИНИ. ДО ПИТАННЯ З ДОСЛІДЖЕННЯ ФРЕСКОВИХ РОЗПИСІВ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕТРОПАВЛІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ

Дослідження присвячене фресковим розписам Глухівського Петропавлівського монастиря, які є невід'ємною частиною цього архітектурного комплексу, а також пропозиціям щодо введенню їх до наукового обігу.

Ключові слова: фреска, реставрація, святі ангели і архангели.

З давніх-давен Сумщина славилася церквами та монастирями, які «... були осередками не лише релігійного життя, а й культури у найширшому сенсі...» [2, с. 3], де поряд з іншими розвивалося